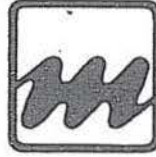

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

8

Kurucusu:
Hakkı Dursun YILDIZ

Mehmet AKALIN Armađanı

İstanbul, 1997

TÜRK DOSTU İNGİLİZLERİN GÖZÜYLE

AHMET VEFİK PAŞA

HÜSEYİN ÇELİK*

Ahmet Vefik Paşa, devlet adamlığı ile ilim adamlığı vasıflarını şahsında birleştirmiş, nadir şahsiyetlerden biridir. Yetmiş küsur yıllık ömrünün kırk altı yılını, aralarında elçilik, valilik, meclis başkanlığı ve Başvekillik gibi yüksek memuriyetler ile devlet hizmetlerinde geçiren Ahmet Vefik paşa, özellikle Türk Dili ve Edebiyatına çok ciddi katkılarda bulunmuş bir Türkologdur.

Burada sayamayacağımız bir yığın üstün meziyetine rağmen Vefik Paşa, sağlığında kıymeti bilinmemiş, XIX. asrın ikinci yarısında genellikle entrikalar, kıskançlıklar hatta jurnallemeler üzerine oturtulmuş Osmanlı bürokrasisi tarafından zayi edilmiştir. Vefik Paşa'nın, konağında münzevi bir şekilde yoksul olarak vefat etmesi, hatta ölümünden sonra muazzam olan kütüphanesinin, borçlarını ödemek üzere satılması¹ devrinin kendisine karşı vefasızlığının bir göstergesidir.

Biz burada bazı İngiliz Türk dostlarının Vefik Paşa hakkındaki görüşlerini sunacağız. Dönemin önemli siyasi ve kültürel merkezleri olan, Paris ve Londra'da çeşitli vazifelerle uzun sürelerle bulunması Vefik Paşa'ya birçok yabancı dost kazandırmıştır, ancak bunların dışında, Kırım Harbi'nden sonra Londra'da David Urquhart'ın önderliğinde kurulan ve 1876 yılında yirmi bir şubesi olan "Foreign Affairs Committee"lerin yayın organı "The Free Press"te Paşa ile ilgili bazı değerlendirmelerle

* Yard. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

¹ Prof.Dr. Ömer Faruk Akün "Ahmed Vefik Paşa" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt II, s. 150.

karşılaşıyoruz².

İngiliz resmi kayıtlarına "dönemin en meşhur Türk dostu"³ olarak geçen Urquhart, Osmanlı Devlet adamlarına ve Sultan Abdülaziz'e yazdığı bir yığın mektupta, Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale etmesine mani olmalarını, haysiyetli bir dış politika takip etmelerini tavsiye etmiştir. Girit isyanı esnasında eşkiyaya neredeyse boyun eğen, kıskırtıcı Yunana ve Rus ajanlarına karşı tedbir almayan Osmanlı yönetimini, Urquhart Fuat Paşa'ya yazdığı bir mektupla tenkit eder. Hz. Peygamber'in "Ne zulmediniz ne de kendinize zulmettiniz" hadis-i şerifini hatırlatan yazar, Fuat Paşa'ya asla ve kat'a Batılı elçileri dinlememeleri tavsiyesinde bulunmuştur⁴.

Yine bir başka yazısında Urquhart, Osmanlı Devleti'nin en büyük sıkıntısının Batı taklitçisi, Batılı elçilerin tavsiyesiyle hareket eden Osmanlı Devlet adamlarından kaynaklandığını belirtir⁵. Foreign Affairs Committee'nin 21 şubesi 1876'da İngiliz Milletvekili Butler Johnstone aracılığı ile Sultan Abdülaziz'e yazdıkları uzun bir mektupta da dış baskıya boyun eğilmemesi gerektiği, kurtuluşun öze dönüşte olduğu konusunu ısrarla vurguluyorlardı. Bu mektubun bir sureti İngiliz Devlet Arşivi'nde bulunmaktadır⁶.

Fikir babalığını Davit Urquhart'ın yaptığı The Free Press⁷ gazetesinin Ahmet Vefik Paşa hakkındaki değerlendirmeleri daha çok Paşa'nın dürüstlüğü, kapasiteli olması ve dış politikadaki tavrı ekseninde dönmektedir. Konu ile ilgili ilk yazı Free Press'in 6 Aralık 1856 tarihli sayısında yayınlanmıştır⁸. Bu yazı haftalık olan gazetenin bir sonraki sayısında tekrar yayınlanmış ve birinci yayında bazı değişiklikler olduğu dolayısıyla ikinci kez yazının "Examiner" gazetesinde yayınlanan orjinal şekliyle yayınlan-

² a.g.e., s. 148.

³ The National Register of Archives, London nr. 26573.

⁴ "Insurrection in Candia, Mr. Urquhart to Fuat Pasha" The Diplomatic Review, April 7, 1869 s. 60.

⁵ "The Conspiracy in Turkey" The Diplomatic Review, Septamber 4, 1867, s. 141.

⁶ Public Record Office, F.O: 2454 No: 56.

⁷ "The Free Press" 1866 yılından itibaren isim değiştirerek "The Diplomatic Review" olarak çıkmıştır.

⁸ A Turk At Constantinople" the Free Press, 6 December 1856, s. 134.

mak istendiği bildirilmiştir. Sözkonusu yazı şudur:

"Ahmed Vefik Efendi

*Examiner gazetesinin 22 Kasım sayısında yayınlanan, Ahmet vefik efendi'nin herkesinkinin çok üstünde olan azim ve başarısı ile ilgili bir yazıya bir önceki sayımızda yer vermeğe niyetlenmiştik. Ancak Avrupa'daki olaylardan dolayı olacak ki makale anlaşılabilir bir şekilde çok değişikliğe uğradı.**

Doğu Muhabirimizden

Bükreş, 4 Kasım

Akdeniz havzasında beklenen büyük ve her geçen gün gerçekleşme ihtimali daha da artan Ahmed Vefik Efendi'nin bir bakanlığa getirilmesi meselesidir.

Yıllardır kendisi Türkler arasında en kapasiteli kimse olarak görülüyor, ancak bütün hükümetler özellikle onu uzak bir yerde çalıştırmayı tercih ettiler. Ne var ki hiç biri kendisine Bakanlar Kurulunda bir sandalye vermeğe yanaşmadı. Şurası kesin ki şayet bu meclise girseydi, buranın fiili başkanı olacağı muhakkaktı. Reşit Paşa'nın, Ahmed Vefik gibi birinin sözkonusu meclise tayin edilmesinin gerekliliği konusunda ikna edildiği söyleniyor. Fuat Paşa'nın iktidarı ele almasından sonra, bu ihtimal her geçen gün zayıfladı. Her ne kadar Fuat Paşa kendisine rakip olabilecek herkesi saraydan geri çeviriyorsa da, bu konuda mütereddittir. Fuat Paşa bir dönemde, Rusya'nın menfaatine olarak bir güçle mücadele etti. Savaş boyunca bu gücün Fransa dolduğu düşünülürdü. Fransız ordusunun gidişinden beri Avusturya cilve yapmağa başladı. Ancak bu sefer Avusturya'yı Fransa'ya; Fransa'yı Avusturya'ya karşı kullanmakla ikisini de gayr-ı memnun hale getirdi. Memleketeyn konusunda Fransa onun tarafından kesinlikle aldatıldı. Avusturya'ya gelince, takdir edilir bir politika uyguluyor: Kendisini şahıslara bağlamadan, iktidarda kim varsa onu en iyi şekilde kullanma yolunu seçiyor. Fuat Paşa bundan dolayı masallardaki gözdeleler gibi dostsuz kalmıştır.

Peki Ahmed Vefik Paşa kimdir? O Avrupai düşüncelere sahip, Osmanlıları frenleştirmeye kararlı, Müslümanların peşin kabullerini yıkıp

* Türkiye'de dürüst bir adamın bakan olması hâlâ mümkündür.

Hiristiyanlıkla Müslümanlığı birleştirmeye çalışan bir Türk müdür? Hayır Ahmed Vefik böyle biri değildir. O gerçekten bir Türk, mutaassıb bir müslüman ve Doğu'nun Batı'dan, sınır tanımayacak derecede, üstün olduğuna inanan biridir. Size, iyi ve muhteşem ne varsa Doğu'dan kaynaklandığını, Batı'nın aslında kendisine ait bir fikri bulunmadığını, hiçbir güzel prensip ve hikmet yoktur ki Batı, asya'dan almamış olsun yolundaki inancını anlatır. Dr. Nicholas'ın, Türkiye'nin hasta olduğu fikrine karşı Ahmed Vefik, aslında Avrupa'nın tedaviye ihtiyacı olduğunu düşünüyor. Müslümanların tek mağlubiyetini Avrupalılar uyanık dururken onların uyumaları olarak görüyor. Eğer Ahmed Vefik politikacı olduğu gibi asker olsaydı, kendisinin bu şevkli ruh halini Türk ordusuna da ilham ederdi, ancak ne var ki mevcut sivil Türk yöneticilerini kendi ruh haline getirmesi çok zordur.

Ahmet vefik Paşa'nın iktidarı ele alması ve eski nesil Türkleri yenileştirmesi teşebbüsünde bulunmasından bazıları hem iyi bir durum hem de tehlikeli bir sonuç çıkarılabilirler. O her şeyden önce yolsuzluğun üstesinden gelecek ve yolsuzluğu en sert tedbirlerle cezalandıracak adamdır. Zimmete geçirme fiili onun vezirliği esnasında en azından gizlenmek zorundadır. Kendisinin fevkalade dürüstlüğü ve sade yaşayışından dolayı yolsuzluk içinde olan bütün ticaret memurları ordusuna karşı savaş ilan ederdi. Ancak düşünülebilir ki bu kadar korkunç düşmanla nasıl baş edecek. Şüphe yok ki Türkler arasında muazzam bir adalet duygusu ve dürüstlüğe aşırı bir hayranlık vardır. Kamuoyu bu konuda haberdar edildiği zaman Ahmed Vefik'e destek olacaktır.

Ahmed Vefik'in uyuşmuş eski Türk nesline canlılık kazandırması, kan tazelemesi Hiristiyanları aşağılaması, onları eski durumlarına itmesi manasına geldiğini iddia edenler olabilir. Fakat Ahmed Vefik, Hatt-ı Hümayun'un düşmanı değil. Zira o, ne de olsa Müslüman olmuş bir Rum ailenin çocuğudur. Bundan dolayı o, Sultan'ın Islahat Fermanı'nda va'dettiği, Hiristiyanların Müslümanlarla tam eşit olması meselesine taraftar olmakla beraber, Rumlar kendisinden can ve mal güvenliklerini sağlamasını beklerler.

Ahmed Vefik'in tamamen değiştireceği bir nokta olduğu düşünülüyor. O da Bâb-ı İlahî'nin Batılı elçilere göstermiş olduğu aşırı saygı ve boyun eğmedir. Ahmed Vefik daima bu elçilik sisteminin iğrençliğinden yakınmıştır ve kesinlikle, fırsatı olursa , bunların üstesinden gelir. Ancak bunu yapabi-

lir mi? Türkiye'yi orduları ile korumuş olan birkaç güç kendi etkinliklerinin kenara itilmesine müsaade etmezler. Bundan dolayı Ahmed Vefik'in bu maksadını gerçekleştirmesi hemen hemen ihtimal haricidir.

Ahmed Vefik'in bilinen bir diğer politik prensibi, Memleketeyn'in Türk vilayetleri olduğudur. Bu, teoride kaldığı sürece fazla mühim değil, ancak Türkiye ileri gidip Moldavya ve Eflak'a, şu anda muamele ettiğinden öteye, Bulgaristan'a davrandığı tarzda davranacak mı? Böyle bir muamele bir isyanı netice verir. Çıkacak muhtemel bir isyanı, Türk kuvvetlerinin tek başına yatırtmaya çalışması ciddi sonuçlar doğurabilir.

Ben bu cümleleri yazarken, Türk kabinesinde bir değişiklik olacağı yönünde tahminler var. Reşit Paşa, Âli Paşa'nın yerine geçmek üzere çağrıldı. Ancak meslektaşlarının durumu henüz kararsızlığını koruyor. Muhtemelen Ahmed Vefik'in özellikle Dışişleri Bakanı olması için bazı zorluklar var. Zaten Reşit Paşa, ilgili guruplara Dışişleri Bakanlığının Memleketeyn'le ilgili politikalarının eski yönetimin yürüttüğü şekilde olacağını bildirdi. Bu, Ahmed Vefik'in büyük bir ihtimalle kabul emeyeceği idare-i maslahatçı bir politikadır. Ve başka tahmin sebepleri var. Telgrafla, bu durum ve bakanlar kurulunun oluşturulması ile ilgili bilgi Londra'ya ulaşır ulaşmaz haberdar edileceksiniz"⁹.

Yukarıdaki yazının Free Press'teki yayınında Vefik Paşa'nın Dışişleri Bakanlığına getirilmesinin engelleneceği ile ilgili olarak yazının sonunda şöyle bir yorum vardır:

"Çok iyi tahmin edileceği gibi, İstanbul'daki Batılı büyükelçiler Ahmed Vefik Efendi'yi Dışişleri Bakanı yaptırmamak için ellerinden gelen her türlü çabayı sarfedeceklerdir"¹⁰.

Burada Paşa'nın nesebi ile ilgili olarak ileri sürülen bir iddia var: O da onun Rum asıllı olduğudur. Prof. Akün, Vefik Paşa'nın dedesi Yahya Naci Efendi'nin Bulgaristan asıllı olduğunu ve dolayısıyla Bulgarzâde diye tanındığını kaydeder¹¹. Paşa'nın Rum asıllı olduğu iddiası bizce konunun Bulgarzâde'likle karıştırılmış olmasından öteye birşey değildir.

⁹ "Achmet Vefik Efendi" The Free Press, December 13, 1856 s. 142.

¹⁰ "A Turk At Costantinople" The Free Press, 6 December 1856 s.134

¹¹ Prof.Dr. Ömer Faruk Akün. "Ahmed Vefik Paşa" T.D.Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.II, s. 143.

The Free Press'te Paşa'yla ilgili diğer yazı onun Paris elçiliğine atanmasından on sekiz gün sonraya rastlar. Yazının tercümesi şudur

"Ahmed Vefik Paşa

Ahmed Vefik Paşa Sultan'ın Paris elçisi olarak atandı.

Bunun manası şudur ki, Ahmed Vefik Paşa İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

1853 yılı sonbaharında bir Londra gazetesinde aşağıdaki satırlar yayınlandı:

"Eğer M. Prokesh Avusturya Maslahatgüzarı olarak İstanbul'da olsaydı veya eğer Ahmed Efendi, İran'a elçi olarak gönderilerek saf dışı bırakılmasaydı Rusya Prut'u geçemezdi."

Burada adı geçen Ahmed Efendi, Ahmed Vefik Paşa'dır. Ve Rusya'nın müdahalesine mani olan Avusturyalı M. Prokesh her ne kadar şu anda İstanbul'da ise de, o zaman oraya atanmasına engel olundu. Eğer Bâbiâli için rahat hareket etmesi için bir an varsa o da şimdidir. Nasılsa Ahmed Vefik İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

Ha, eğer Ahmed Vefik Paşa Londra'ya gönderilseydi başka bir şey olurdu. O Paris'e gönderildi. Bunun hiç bir değeri yoktur. Daha ötesi orada kendisini sonsuz kötü riskler bekliyor. Bunlardan biri orada kongrenin ağalarının tuzağına düşeceği, diğeri tumarhanelik olması ihtimalidir. Ancak şimdi dünyada harekete geçilmesi gereken iki merkez vardır: Biri İstanbul'dur ki orada direkt ve pratik usullerle bir imparatorluğun sağlanılması zorunluluğu vardır; diğeri Kraliçe'nin yaşadığı Londra'dır. Kraliçe'nin mutlaka aydınlatılması lazım. Onun gözde devlet adamları onu o kadar tecrit etmişler ki kendi vatandaşları ile görüşmesi bile neredeyse yasaklanmıştır. Öyle ki, Türkiye hariç, Avrupalı temsilciler ancak Rusya'nın tasdiki ve gösterdiği istikamet muvacehesinde görüşebiliyorlar,

Eğer Türkiye'de iş başında mümtaz, dürüst bir devlet adamı isteniyorsa, kamunun da kabul ettiği gibi, bu şahıs Ahmed Vefik Paşa'dır. Tabii bu Lord Palmerston'un işine gelmez. Lord'un bu sıkıntılı anlarında tek tesellisi ve cesareti böyle bir adamın İstanbul'dan uzaklaştırıldığı gibi Lon-

dra'dan da uzak tutulduğunu bilmesidir"¹².

Bu yazılar Paşa'nın sık sık niçin azledildiğini ve neticede yalnızlığa mahkum edildiğini bir parça da olsa gün ışığına çıkarmaktadır.

Onun örnek devlet adamlığı belki iyi bilinmiyor ama Vefik Paşa eserleriyle yaşıyor.

¹² "Achmet Vefik Effendi" The Free Press, December 28, 1859 s. 126.